

A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez: néprajzi gyűjtőúton a moldvai magyaroknál

(részlet)¹

1957 júniusában a Magyar Tudományos Akadémia révén hosszabb tanulmányutat tehettem Romániában. Két román kollégám és barátom, Vuia Romulus professzor és Bănăţeanu Tancred, a Román Népművészeti Múzeum akkori igazgatója, valamint a Román Tudományos Akadémia minden lehetőséget megadtak ahhoz, hogy tanulmányutam eredményes legyen. Június 5-től Giurgiutól keleti irányban végigjárhattam a Duna mentét, több napot töltöttem Prundu faluban. Vuia Romulus társaságában megnézhettem a Duna menti nagy legelőket, a Bărăgan sztyeppét, s átmenve Dobrudzsába tatár és lipován falvakat látogattam meg. Constanţa-ba az egyik napon késő este érkeztünk, s a szállodákban nem kaptunk szobát. Vuia Romulus az utcán szolgálatot teljesítő egyik rendőrhöz fordult, hogy nem tudna-e segíteni. A rendőr sorra kopogtatott be különböző házakba mindaddig, míg megfelelő szálláshoz jutottunk. Ismét visszatérve Bukarestbe Buzăun, Focşani-on át, hivatalos kísérem, Matcău Alexandru társaságában Újfalu (Buzdugan), Csíkot, Felső- vagy Külsőrekecsényt, Somoskát kerestem fel, majd Bákón át Jászvásár (Iaşi) közelében Kotnárbán (Cotnar) és Horlestben (Horleşti) jártam. Jászvásárból Bákón át visszatérve Lészpeden gyűjthettem. Jászvásár környékén gyűjtésre nem volt lehetőségem. Kotnárbán és Horlestben csak a régi magyar nyomok után érdeklődtem.² Lészpedről Piatra Neamţon és a Békás-szoroson át Gyergyószentmiklóstra mentem. Majd a Hargitán át Kolozsvárra utaztam. A Hargitában alkalmam volt zetelaki eszténákat tanulmányozni.

Az első falu, ahol megálltam, Újfalu (Satul Nou vagy Buzdugan, újabban Doja). (...)

Újfaluból Csíkon át Felsőrekecsénybe mentem. Három és fél napot töltöttem a faluban, de aránylag keveset gyűjthettem, mert állandóan engem kérdezgettek, s folytonos vendéglátásban volt részem. Egyik házból a másik házba vittek. A román lelkész állandóan figyelte, hová megyek, s kérdezősködött utánam vendéglátóimnál. Különös szeretettel gondolok Balán J. Jánosokra. A házigazdával több levelet is váltottam. Levelei a Néprajzi Múzeumnak átadott levelezésem között található. Megragadó a falu gazdag népviselete. Az első felsőrekecsényi, akivel szót váltottam, egy idős asszony (*mamóka*, az asszonyokat *asszonyállatnak* is mondják), aki sejtette, hogy a régi szokások iránt érdeklődöm, s elmondta, hogy egy „árgyáli (erdélyi) bába járt itt, írta a szép magyar énekeket”.

Menyecskék, leányok

Kérdeztem tőle, hogy megfordult-e Erdélyben. „Nem volt szükségünk rá, hogy járjunk arrafelé” – mondotta. Anyja Csíksomlyón járt. Vannak, akik ma is elmennek, de a pap nem szereti az odajárást. Csíksomlyót valahogy még nem tartották Erdélynek. Olyan természetes volt odamenni, mint a bákói, jászvásári vásárookra. Akadt néhány ember, aki eljárt Galacba, Brailába is. Az első világháború előtt fuvaroztak Csernovicz, Galícia felé, állítólag Lembergig.

A hagyomány azt tartja, hogy a már lakott faluba 300 évvel ezelőtt *fugárok* (megfutottak, menekültek) jöttek, „akik megfutottak az adó elől”. Trunkból, Nagypatakról, Esztufujból (Stufu) és Faraonból (így említik Forrófalvát) kerültek ide. Ezek mind magyarok voltak. Így „összegabalyodtak” a már régen itt lakottakkal.

A szomszédos Csík falu határában áll Szent László fája. Ez egy igen öreg tölgyfa. A határban dolgozók szívesen étkeznek alatta, s régebben néhány falat ételt a fa alatt hagytak. Az arrajárók hagyományos pihenőhelye a fa. Szent László fáját Klézse határából említi BOSNYÁK S. is.³ Kotnárbán régebben templomba menéssel ünnepelték meg Szent László napját, de hogy melyik volt ez a nap, arra már nem emlékeztek. Szent László tisztította meg Moldvát a tatároktól. – Felsőrekecsényben a 30-40 éves nemzedék is tudja, hogy Bákótól felfelé, Szabófalva vidékén más magyarok élnek. Azok a „csángók”. Hogy miben mások ezek a csángók – erre a kérdésre általában azt felelik, hogy más a beszédjük, nehezen érthető, s erre még a vásárban is felfigyelnek.⁴ Részletesebb kérdezősködésre azt mondják, hogy ott más a *képtár* (bőrmelless), a szöttek *öv* (*övedző*), a női ingen az ujj díszítése.

Az egyik felsőrekecsényi idős asszony azt mondja, hogy a *tarisnyájuk, kerekítőjük* (katrinca) színe is más. Ezeket a különbségeket azonban nem tudták pontosan megnevezni. Magam sem érdeklődtem elég behatóan az ilyen kérdések iránt. Arra a kérdésemre, hogy a felsőrekecsényiek milyen magyarok, ilyen feleleteket kaptam: „rományosak vagyunk”, „ez a falu teljesen székely, de már nem húzunk odafelé”, „régii magyarok vagyunk”. (A lészpediek mondják, hogy „Mária Terézia idején voltak kizavarva Erdélyből”.) A megkérdezettek közül már senkinek sem volt rokoni kapcsolata a Székelyfölddel. Somoskán mondták, hogy az öregek közül többen számon tartottak valamiféle székelyföldi rokonságot. Én azonban ezt inkább odaváló származástudatnak vélem. Felsőrekecsényben, Csíkban, Buzdugában az 55-60 éven felüli asszonyok egyáltalán nem beszéltek románul.

A templomban a román éneket, imát, beszédet nem értették. Néhányan ismertek román nyelvű ráolvasókat, de ezek értelmét is csak sejtették. Évenként egyszer-kétszer megjelenik az említett falvakban egy vándor román javasasszony (állítólag Bákóból jön), s tehénrontást gyógyít, különböző betegségek gyógyítására ad tanácsot, szerelmet fakasztó praktikákat ajánl, de nem fogadják meg a tanácsát. Száritott gyógyfüveket azonban vesznek tőle. Árul olyan füzeteket, amelyekbe *bűbájosságok* vannak írva, de nem veszik, mert nem is értik.

ERDÉLYI KAPCSOLATOK

Erről a kérdésről értékes megfigyeléseket közölt Kós Károly. Ezeket szeretném kiegészíteni. Rendszeres gyűjtéssel még ma is könyvnyi anyagot lehetne e téren összegyűjteni. Felsőrekecsényből minden valamirevaló férfi és nő járt a csíksomlyói búcsún. A gyalogosan megtett út 2-3 napig is eltartott, mert útközben sokat pihentek. Templomoknál, útszéli keresztelnél, temetőknél, korosabb vadalma-, vadkörtefáknál megálltak, és énekeltek, imádkoztak. Oda a csíki Hosszúhavasra vezető hegyi ösvényeken mentek, onnan leereszkedtek Gyimesközéplekora, majd tovább Csíksomlyóra. Ezeket a búcsújáró ösvényeket részletesen kellene tanulmányozni. A két világháború között Gyergyóban, Csíkban, Háromszéken a szekeresek évenként megfordultak, s bort vittek eladni. Eljutottak a Hargita falvaiba, Székelyudvarhely vásáraitra is. A felsőrekecsényiek, csíkiak, somoskaiak többször találkoztak Erdély felé szekerező kotnári borosgazdákkal. Az első világháború előtt is sok moldvai bor került át a Székelyföldre. Hoztak a Székelyföldről az ottaniak gyapjúposztót, mezőgazdasági szerszámot (favilla, gereblye, különböző vizes edény), kendermegmunkáló eszközt (tiló, gereben, szövőszék). A háromszéki medencéből (Haraly, Ozsdola, Gelence) az Ojtozi-szoroson át hordó, dézsa, gereblye, favilla, kaszanyél került át a Tatros vidékére. Az Ojtozi-szoroson a Szeret melléki magyarok (Trunk vidéke) faköpüket és fonott méhkasokat vittek Háromszékbe,

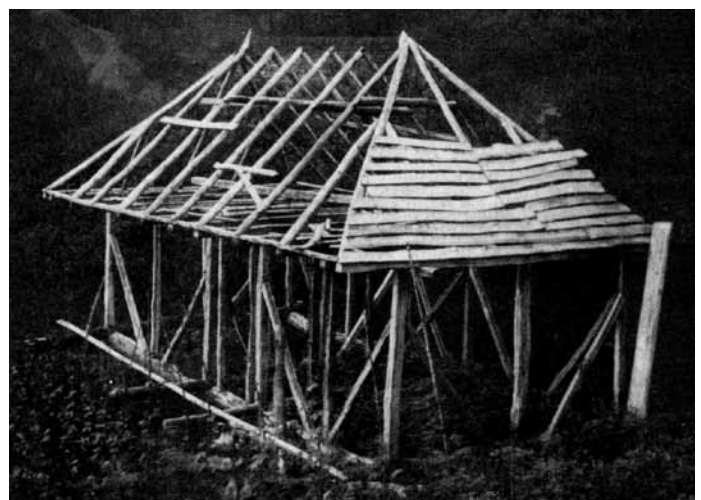
s onnan fa- és vasáruval (olló, kés, kerékráf, kasza stb.) tértek vissza. Igen szerették a csíki bőrmellest (*képtár*). Bármilyen Csíkból hozott bőrruha nagy örömet jelentő ajándék volt az asszonynépnek. A gyimesi csángó falvakban s a szomszédos Csügesen bocskort vásároltak. Gyimes felől vándor magyar bocskoráros is jött, aki a hátán cipelt 40-50 pár bocskort. Csíkból sok feketecserepet hoztak. A cserepesek pipát is árultak. A pipaszárat cseresznyeágból a vásárló készítette el. A bákói, focsani-i, sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi vásárokon brassói virágos ládát vettek. Karácsony, húsvét előtt Bákóból egy vándor könyvárus magyar és román nyelvű kalendáriumokat, énekes könyveket, különböző ponyvanyomtatványokat árult. Egyetlen ilyen vásárolt könyvet, egy Sepsiszentgyörgyön 1928-ban kiadott székely naptár nagyon elnyűtt példányát láttam Felsőrekecsényben.

A székelyföldi faárusokat, a bákói vándor javasasszonyt már említettem.

ÉPÍTKEZÉS

A lakóházak Felsőrekecsényben, Csíkban és Somoskán boronafallal (*bornafal*) épültek. A boronafák *gerezbe* voltak rakva. Gyűjtésem idején Felsőrekecsényben a falak jó része gerendaváz volt. A gerendák közé karókat állítanak, amelyeket vesszővel vízszintesen befonnak és kívül-belül betapasztanak (*sövényfal*). Itt is ismerték az olyan falat, amelynél a karókat szalmás sártekercekekkel fonták át. Ilyenkor a karók arasznyi távolságban állnak egymástól. Ismerik és készítik az ún. *sipkás* falat is. Ennél az alsó és a felső gerenda mindkét oldalára léceket, karókat szegeznek fel, s ezek között szalmás sárral megtöltik.⁵ A tető szarufás, amelyet beléceznek és szórt szalmával megraknak, zsúpcsomócskákkel befednek. Gyakori a zsindeletető is. A szarufa neve *szarvazó*. A fal- és tetőváz jól látható. A szalmatetőt kívülről hosszú, a tetőn átvetett póznákkal (*prestina*) szorítják le, s a szarufák alsó végébe faszegeket (*cerus*) ütnek, amelyek a tetőt fedő szalmát tartják.

A zsindeletes tetőnél ezeket a szegeket elhagyják. A szarufák alul a koszorúgerendába (*kosztoroba*) il-

Épülő ház

leszkednek. A keresztgerendákat *kurtagerendáknak* is nevezik.⁶ Csikban láttam olyan fedélszéket, amelynél a szarufák (*szarvazók*) szelemennek támaszkodnak.

Lakóház

A szelement az oldalszarufák s egy oszlop tartja. Mivel a falu szélén bukkantam az épülő házra, s a közelben senki nem tartózkodott, a fedélszék erről a formájáról közelebbit nem tudok. Felsőrekecsényből néhány házat és alaprajzot mutatok be. Még ismeretesebb a keskeny *színnel* épült házak. A *színbe* kisebb holmikat, vizes edényt, lisztes *putyinút*, *dulapot* (tálas) találunk. Ismeretesebb olyan alaprajzú házak is, amelyeknél a *színt* megrövidítik, s az egyik szoba (*kicsi ház*) tűzhelye foglalja el a *szín* hátsó részét. Előfordulnak olyan kétszobás házak, amelyeknél hiányzik a *szín*, s a két ház ajtaja külön-külön nyílik a *cserdákra*, amely lehet nyílt vagy deszkakerítéses.

A deszkakerítéses *cserdák* gyakran díszített faragású, s az ilyen deszkasornak Csikban *parapet* a neve.

A *cserdákhöz* tartozik több eresztartó oszlop (*lókötő*). A lakóházat kiegészítheti a *tyiler* (kamra), amelyben az *esztovátától* (szövőszék) kezdve a ruhás ládáig, a gazdasági szerszámokig különböző holmikat tartanak.

Lakóház

A *tyiler* épülhet a ház mögé, vagy annak meghosszabbítása is lehet. A ház falát elől és oldalt *tőtis*, *tötés* veszi körül, amely megfelel a *cserdák* szélességének.

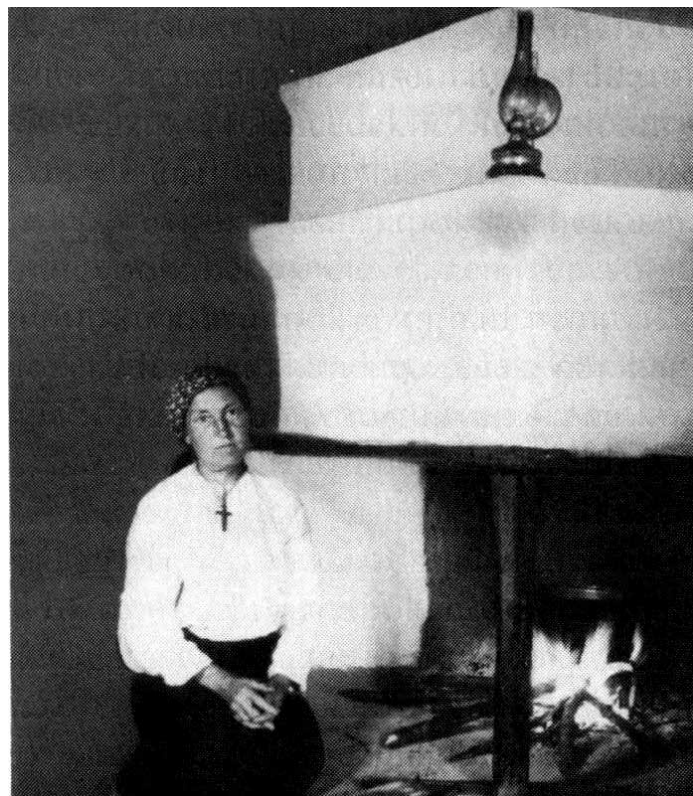
Cserdák díszesen faragott deszkákkal

A *hiubá* a *színből* mennek fel, s gyakran találunk a ház alatt pincét. A *szín* sok háznál a két világháború között még nem volt lepadlásolva, s a tűzhelyek odaáramló füstje kémény nélkül a padlástérben szétoszlott.

A pince, a talaj egyenetlensége miatt a házakat magas *tötésre* építik, s a *cserdákra* gyakran *garádicson* (lépcsőn) mennek fel, amelynek az egyik oldalára *karfát* tesznek.

A tűzhelyek elhelyezése az alaprajzokon jól látható. Sok változatuk van, ami Kós K. igen tartalmas közléseiből s egyedülállóan szemléletes rajzaiból is kiderül.

A képen jól látható a nyílt tűzhely, felette a *gób*, amelyet *góblábak* tartanak. A *gób* pereme a *kopolic*, amelyre apróságokat tesznek. A képen feltűnik a vashorgos láncon lógó vasüst. A *gób* felett van a *kürtő*, amelynek a peremére teszik a lámpát, jó magasra, hogy a szobát minél jobban bevilágítsa.

A moldvai magyarok takarékoskodnak a petróleummal, s esténként inkább a tűzhely lángja, mint a lámpa világít. A *tűszelyről* nyílik a *szóba* (kemence) fűtőnyílása. A *tűszely* melletti munka (pl. a kenyérsütés előkészítése) a földön történik. Az asszony a *tűszely* alacsony sárpadkáján ül, s úgy dolgozik. Minden tűzhelyen ott van a parázsfogó csipesz (*kliscs*). A tűzhely-kemence mögött van a *sutu*. Ide dobják a kisgyerekek kihullott fogát az egérnek, hogy vasfogat hozzon érte. Építkezésnél a tűzhely alá vagy a szoba kultikus sarkába egy levágott csirkét, sonkacsontdarabot ásnak el. Nagy véteknek tartják azt, ha valaki vesszővel leméri haragosának az árnyékát, s ezt a vesszőt elássa az építendő ház, istálló, csűr helyén.

Felsőrekecsényben találtam egy sajtáságos, zárt szobai kemencét, amelyet a *színből* fűtenek. Ez az ún. *németes szóba*, amely nyilvánvalóan újabb.

A ház berendezésének részleteiről az alaprajzok aláírássai tájékoztatnak. A kultikus sarok bővelkedik különböző eredetű szentképekben. Ezek között van erdélyi magyar, román, lengyel és ukrán feliratú is.

Az udvaron derékmagasságú lábakon álló, egészen kicsi, lepényszerű tészta sütésére szolgáló kemencéket is láthatunk. A kemence szája előtt kerek vasháromlábban főznek.

A tűzhelyhez tartozik a kerek vasháromláb (*üstláb*), amelyre felfelé szélesedő szájú *vasüstöt* tesznek, de, mint mondtam, az üstöt függesztik is. Az üstben készül a *málé* (puliszka), amelyet nyújtófa forma *habaróval* kevernek, s ha kész, deszkalapra kiöntik, *lapickával* pedig laposra nyomkodják. A *szobában* (kemence) sütnek kenyeret, *pittyókat*, *báránt*. A kenyér- és báránysütéshez kerek tepsit (*tával*) használnak. *Távalban* sütik a *pitánt* is, amely felefele arányban *puj-* és rozslisztből készül. Olyan, mint a málé, de cukrot is tesznek bele. Az asszonyok *tubákolnak*, *felpipálják* a dohányt!

Régebben fejszével (*féci*) megvágta a nyírfát, s „kiforrott belőle a virics”. Ittak az öregek, de a maiak szerint csak az *ebsemereget* kenik vele.

Az öregek tűzgyújtáshoz Felsőrekecsényben ottlétem idején is használták a *tűzvasat* (acél), *kovát* és *taplót*.

A *gyiófán* található tapló a legjobb. Hamuban megfőzik, majd *megaszalják* (megszáritják), s utána verdeséssel puhítják. Meg kell *batyolni*. A kis bőrtasak, amelyben a tűzszerszámokat tartják, a *partofél*.

A lakóházak igen gyakran hosszanti oldalukkal néznek az utca felé. A kettős udvarok nyomai itt, valamint Csíkban, Buzdugánban és Somoskán is megvannak. A kapuk egyszárnyú léckapuk, mellettük kiskapuvál. A kerítések igen gyakran csak egymás mellé levert, kihegyezett karók, amelyeket keresztlécek sem kötnek össze. Feltűnik a fonott kerítés is és a székely kapukra emlékeztető fedeles kapu. Az ilyen kapuk az öregek szerint csak az 1910-es években jöttek divatba, s olyanok kezdték építeni, akik Csíkban és Háromszéken jártak. A búcsúsok, borárosok, vásárjárók mindig megfigyelték, hogy „odaát” milyen az élet.

Kós K. a csűrökről a következőket írja: „A paraszti mezőgazdálkodás múlt század vége felé kezdődő fejlődése – a kényesebb fajta szarvasmarha jászlas tartása, a nagyobb mennyiségű gabona és a termesztett szalastakarmány elraktározása, a nagyobb mennyiségű és minőségű bor tárolása és kezelése, az istállótrágya növekvő jelentőségével ennek gondos gyűjtése – az új szükségletnek megfelelő komplex épületet igényelt. Így tűnik fel a század végétől a csángó falvakban a *csűr*, amely a székely előmintához képest kisebb-nagyobb alaprajzi, aránybeli és szerkezeti módosításokkal különösen a 30-as évektől kezdve mindenfelé elterjedt.”⁷⁷ A általa bemutatott csűrökhöz hasonlítanak a Felsőrekecsényben és Csíkban épített csűrök. Felső részük szénatartó, az alsó pedig istálló. Az egyik oldalon vannak a lovak, a másikon a szarvasmarhák. Ezek a csűrök nem tagoltak, *gáng* vagy *szín* nélkül épültek. Korábban, ha csak szarvasmarhát tartottak az istállóban (*ól*, *istálló*), az állatokat jászolhoz sem kötötték. Szabadon járkáltak az istállóban, s egyik oldalán volt a deszkával elkerített vagy sövényből font keskeny jászol. Mindkettőt földbe vert karók tartották. Ritkán mondják a csűrre, hogy *szopron*, de ez inkább szalmafedeles, oldalak nélküli fészert jelent, amely alá szekeret tolnak, a nyári melegben tehenet kötnek.

Még jászol sincs abban az egyszerű tehenistállóban, amely a csűrök előtti idők emléke. Egyosztatú, deszkaablakú helyiségből áll, s a két tehen szabadon jár-ke, ill. szorong az istállóban. A képen jól látható az említett *sipkás* fal technikája: az oszlopokra kívül-belül vízszintesen vastagabb ágakat szegelnek, s ezek között szalmás sárral kitöltik. Hasonló melléképületek vannak Somoskán is. Felsőrekecsényben egy-két régi ház őrzi az emlékét.

Ezek a moldvai megfigyeléseim kiegészítik a korábbi kutatásokat (DOMOKOS P. P., LÜKŐ G., KÓS K. és mások). Remélem, hogy gyűjtésem további részét is közölni tudom. Addig is felejtethetlen vendéglátóimra, Balán J. Jánosokra emlékezve búcsúzom a moldvaiaktól, sokszor köszönve a Román Tudományos Akadémia megértő és nagyvonalú támogatását is.

1. In *Népi kultúra – Népi társadalom*. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve XV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 37–89.

2. Gunda Béla: A moldvai magyarok eredete. *Magyar Nyelv* 84. (1988) I. sz. 14.

3. Bosnyák Sándor: A bukovinai magyarok hitvilága. II. Orvoslás, a születéstől a halálig, történelmi emlékek. *Folklór Archivum*, XVI. 1984. 119.: „Csík falu határában álló fát a második verekedés (háború) idején villám sújtotta. A múlt idő és a jelen idő között azért van ellentmondás, mert amikor először Csíkban jártam, jelen időben beszéltek a fáról. – 1981-ben le akartam fényképezni, s akkor azt mondták, nincsen meg a fa, villám sújtotta. Több ilyen Szent István, Szent László fa van Moldvában, de ezek más vidéken.

4. Lőrincz Imre: *A bukovinai Istensegítstől a völgyégi Majosig*. Budapest, 1986. 216.

5. Vö. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976. 178.; illetve Kós Károly: Építkezés, lakásbelső, fazekasság. In Kós K. – Szentimrei J. – Nagy J.: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981. 48., 56., 65.

6. A tetővázhoz, gerendakötésekhez vö. Kós 1976. 181–182.; Kós 1981. 60–67.

7. Kós 1981. 41.